

EMLÉKÉVEK, ÉVFORDULÓK

2015

PROPAGANDA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN – KUTATÁSI PROJEKT, KIÁLLÍTÁS, KONFERENCIA, KÖNYVKIADÁS, KÍSÉRŐRENDEZVÉNYEK

Az utóbbi évek egyik legnagyobb múzeumi és tudományos vállalkozásának bizonyult a nemzeti könyvtár programjai közt a *Propaganda az első világháborúban* című rendezvénysorozat. A közel 600 m² alapterületen mintegy 200 kölcsönzött műtárgyra s természetesen az OSZK dokumentumkincseire építő kiállítás és annak kísérőrendezvényei azt az ívet kívánták bemutatni, körüljárni, ahogyan az első világhégés alatt a hátszág a kezdeti lelkesedéstől eljutott a végső kiábrándulásig.

A 2015 októberében megnyílt nagy sikerű tárlat az OSZK 5. és 6. emeletén valósult meg, tulajdonképpen „belakta” az intézmény legfontosabb kiállítótereit (Corvina-termek, Ars Librorum kiállítótér és Erekytér) és fél évig volt látogatható. (A kivitelezési munkákat a Stáb Stúdió végezte, Imre Olga vezetésével.) A kiállítást ez idő alatt bő 5000 látogató tekintette meg az eladott jegyek alapján, a számok ugyanakkor csak indikatívak, hiszen a tárlat egy jelentős szegmense ingyenesen is látogatható volt a könyvtárunkba beiratkozott olvasóinknak. A kiállítást számos további rendezvény kísérte, anyagából bilingvis katalógus, a kapcsolódó konferencián elhangzott előadásokból pedig önálló tanulmánykötet született.

Előzmények, kutatás

Az OSZK Tudományos Igazgatóságán már a centenáriumi évre készülve 2012-től elkezdük szervezni a tárlatot, ezzel párhuzamosan folyt egy olyan összegző kutatás, amely az OSZK egykori I. világháborús gyűjteményét volt hivatott tételesen rekonstruálni. A nemzeti könyvtár egyedülálló jelentőségű első világháborús anyagot birtokol, a háború kitörésével egy időben ugyanis elrendelték minden háborús vonatkozású magyar és külföldi emlékgyűjtését, egy önálló tematikus világháborús gyűjteményt létrehozva. Az anyag méreteit jelzi, hogy 1922-

ben, a gyűjtés befejezésekor és a gyűjtemény felosztatásakor az 176.751 könyvtári egységből állt. E gyűjtemény tételes rekonstruálását igyekeztünk megvalósítani, s az időközben a különböző gyűjteményekbe szétosztott anyagot bibliográfiai szinten leírva, egy kötetben felmutatni. Ennek eredményeképp láthatott napvilágot a Gondolat kiadóval közös Nemzeti Téka könyvsorozatunkban Szóts Zoltán Oszkár munkája: *Az Országos Széchényi Könyvtár egykori első világháborús gyűjteménye*, mely kötetet 2014 májusában többek közt a Múzeumok Majálisán is bemutattunk. A tárlatra egyrészt ebből a hihetetlenül gazdag és sokszínű gyűjteményből, másrészt abból az unikális plakát- és kisnyomatvány-együttesből válogattuk az OSZK saját anyagát, amely országos szinten is kuriózumnak számít. Mindezt társintézmények értékes relikviái egészítették bőségesen ki. A munka 2015 nyarára érett be, az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság anyagi támogatásával ekkortól kezdett épülni a kiállítás.

Kiállítás

Nem volt véletlen az 1914–1918-as világhégés centenáriumi kiállításának témaválasztása. Az első világháborúval köszöntött be a véres huszadik század az európai történelemben, ugyanakkor a modern 20. századi propagandának is mondhatni ez a „születési terepe”: a propaganda meglepően új és hatékony fegyvernek

bizonyult ugyanis e háborús esztendőkből, még akkor is, ha ez esetben nem egy központi, felülről irányított és erősen centralizált jelenségről, s a legkevésbé ennek változatlan formáiról kell beszélnünk 1914 és 1918 között. A tárlat éppen ezért a hazai belső lelkesítő propagandát, annak természetrajzát és alakulásrendjét vizsgálta több aspektusból. A propaganda – ahogyan Richard Alan Nelson megfogalmazta – „a szándékos meggyőzés szisztematikus formája, melynek célja meghatározott célközönség érzelmeinek, attitűdjeinek, véleményének és cselekedeteinek a befolyásolása”. Ezt egyoldalú üzenetek ellenőrzött továbbítása segítségével viszi mindenkor véghez, ugyanakkor a hadviselés társadalmi, háttér-támogatása, helyeslése, vagy éppen az ennek ellenálló értelmiségi attitűdök kapcsán kiállításként igyekeztünk mindvégig hangsúlyozni azt is, hogy az első világháborús propaganda Magyarországon csak egy komplex társadalmi jelenségként vizsgálható! A mobilizációt, a cenzúra szerepét, valamint az értelmiség (s köztük az írók-művészek) fel-

adatvállalásait, esetleges ellenállási formáit tárlatunk hármasszempontból igyekezett mindvégig megvilágítani: a történész szemüvege mellett a művészettörténész és az irodalomtörténész hézagpótló vizsgálódásai is fontos helyet kaptak. A tárlat felkért főkurátora ifj. Bertényi Iván, a korszakkal foglalkozó történész volt, az ő munkáját segítette Szóts Zoltán Oszkár, a művészettörténeti vonalat Katona Anikó, az irodalom- és sajtótörténetit pedig Rózsa Zsuzsanna és e sorok írója képviselte.

2015 őszén, a megnyitón több szakmai meghívott mellett részt vett Pröhle Gergely nemzetközi és európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkár is, aki ünnepélyes keretek között nyitotta meg kiállításunkat, majd Fesztbaum Béla színművész fellépése után vendégeink birtokba vehették a kiállítási tereket. A kiállítás nyitvatartási ideje alatt számos múzeumpedagógiai foglalkozásra került sor, melyek elsősorban a gimnazista fiatalok körében zajlottak nagy sikerrel. Tudatosan

olyan ajándéktárgyakat is legyártattunk, melyek nem csupán az érdeklődőknek, de a legifjabb nemzedékeknek és a nagyszámú turistának is érdekesek lehetnek. A kiállítás minden felirata eleve kétnyelvű volt, hiszen nemcsak magunknak, de a Budavárban megforduló külföldi turistáknak is értékes és tartalmas látnivalót akartunk nyújtani. A záró ünnepségen, 2016 tavaszán, egy, a kiállítás konzekvenciáit bemutató szakmai kerakasztal-beszélgetésre és a kiállítás bilingvis (magyar

és angol) katalógusának a bemutatójára került sor. A rendezvényen a kurátorok mellett Filep Tamás Gusztáv eszmetörténész és Zeidler Miklós történész vett részt. A közel 400 oldalon, három nagytanulmánnyal, további 24 tematikus blokkal, színes, keménytáblás kötésben megjelent katalógus (szerkesztette Boka László és ifj. Bertényi Iván) azóta Antall József Emlékdíjat is nyert a Szép Magyar Könyv 2016 versenyen (a kötet kivitelezése, a grafika és a tördelés Vincze Judit munkáját dicséri).

Kísérőrendezvények

2016 januárjában kétnapos, rangos interdiszciplináris konferenciát is szerveztünk *Propaganda – történelem, művészet és média az első világháborúban* címmel, 34 felkért tudományos előadóval, köztük két plenáris előadással (Romsics Ignác és Buzinkay Géza révén). A három szekcióban megszervezett konferenciát Gróh Gáspár, a Köztársasági Elnöki Hivatal Társadalmi Kapcsolatok Igazgatóságának vezetője nyitotta meg.

A konferencia szerkesztett, válogatott anyaga 2016 őszén egy igényes tanulmánykötetben jelent meg az OSZK Kiadó révén.

Minthogy a kiállítás tudatosan az ún. „belső” propagandára összpontosított, s a hátszágbeli mindennapi élet legkülönbözőbb szegmenseit vizsgálta, az OSZK Térképtárában egy kísérő kamarakiállítást is szerveztünk, mely már az ún. „külső” propagandát helyezte elsődlegesen fókuszpontba. Azt ti., hogy a hadban álló felek milyen propagandaelvekkel dolgoztak, s magukról milyen képet igyekeztek festeni. A tárlat ennek megfelelően politikai témájú térképeket, karikatúra-térképeket, szórólapokat és plakátokat vonultatott fel. A térképeket ugyanis a háború alatt nem csupán az egyre növekvő számú és kiterjedésű frontvonalak ábrázolására, hanem az ellenség kifigurázására, vagy épp a gazdasági hegemonia, a világbirodalmi törekvések érzékeltetésére is „hasznosították”. A brit, francia, német, amerikai propagandisztikus térképek jól mutatták, hogy milyen szlogeneket, allegóriákat, valós vagy kitalált történeteket használtak fel a szembenálló felek saját hátszágukon túl a semleges államok megnyerésére.

Az OSZK-ban zajló „propaganda-sorozat” – ahogyan egyes sajtótermékekben írták rólunk – kiterjedt a tel-

jes 20. század átfogó vizsgálatára is! További pályázati forrásoknak, főként NKA-támogatásnak köszönhetően számos, ún. kísérőprogramot szerveztünk: folytatódott a havonta jelentkező irodalmi-kulturális programsorozatunk a KönyvTÁrlat V. évada, melynek központi tematikája a *Propaganda a 20. században* lett. A projekt egyes elemeit élénk sajtóérdeklődés kísérte. Tudósítások egész sora készült, élő TV-műsorok, bejelentkezések, riportok zajlottak, hazai és külföldi televíziós, illetve rádióműsorok foglalkoztak a programokkal, rangos napi- és hetilapok vitték jóhírét. Fontosnak tartottuk, hogy vidéken is bemutassuk a kiállításban körüljárt komplex tematikát, így már a bontást követő héten a tárlat több eleme is látható volt a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen szervezett *Többes számban* című vándorkiállításon, mely először 2016. április 14-én Székesfehérváron nyílt meg. A vándortárlat 2017 folyamán is folytatódott.

A központi kiállítással kapcsolatos további részletekért lásd: http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2015/10/17/a_lelkesedestol_a_kiabrandulasig_az_elo_vilaghaboru_propagandaja

Boka László
boka.at.oszk.hu

